

Barcsay Ábrahám

Emlékezés születése kétszázados évfordulóján

Az erdélyi szellemnek az egész magyarsággal való kapcsolata az irodalomban először a testőríróknál jelentkezik. A fölvilágosodásnak Bécsből terjedő, erőhatású áramköre náluk két művelődési pontból táplálkozik: az egyik Patak, a másik Enyed (Debrecenből csak Baranyi László jött). Patakról az iskolájával nem rokonszenvező Bessenyei Györgyön és öccsén, Sándoron kívül még két testőríró került, Czirjék János és Mihály — az utóbbi nem jelentéktelen, csak korán hervadt költői tehetséggel — de ezek már igazában csiki székeltek voltak. A többiek Enyedről jöttek. Legidősebbjük, Báróczi Sándor, az egyedüli, aki mindvégig a gárdánál maradt, szűkebb hazájába, a hagyomány szerint, családi okokból sohasem tért vagy vágyott vissza, de az erdélyiek mind úgyszólván a szárnyai alá tartoztak, ő öszökélte írásra, fordítgatásokra az egymást sűrűn váltogató fiatalokat; ezért is volt a legtöbb testőrírónk erdélyi. Változatos életfolytában hozzá szokott visszatérni s ifjúságukban kötött barátságukat haláláig híven és becsületesen tartotta vele Erdélynek az a nagy fia is, aki végéig a szó legnemesebb értelmében erdélyi maradt s költői tehetség dolgában valamennyiüket túlszárnyalta: Barcsay Ábrahám. Érdemei túlnőnek a testőrség irodalmi törekvésein; már Kazinczy Ferenc megírta róla,¹ hogy „a műzsák koszorúja nélkül is számot tarthat a halhatatlanságra.“ Kortársai ismerték nagyságát, de érdemeinek emléke az idők folyamán elhalványodott. „Tiszteletre méltóbbat hazánk nem veszthet“ írta róla (franciául) ifjúkorának egy másik jóbarátja, Cserey Farkas apósa, Haller Gábor gróf,² akinek dicsőítő sorait, művészi gondolatait Döbrentei Erdélyi Múzeumában magyarul Kazinczy tolmácsolta.

Barcsay Ábrahám most kétszáz éve született. Az ünnepi alkalom készlet, hogy szóljunk róla, de ünnepi szövegek helyett célravezetőbbnek tartjuk mindannak vázlatban való összefoglalását, amit róla az utóbbi félszázad kutatásaiból fölbukkant új ismeretekkel együtt tudunk. A reá vonatkozó egész irodalomnak alapja Döbrentei Gábornak tetszetősen írt életrajzi munkája, az Erdélyi Múzeum egyik legelső cikke volt.³ Erre támaszkodott Ballagi Aladár is,⁴ aki az egykorú újságok gondos végigböngészése után egész sor új adattal szerezte meg azt, és erre a mindmáig egyetlen Barcsay-monográfia szerzője, Zombory Izidor János is.⁵

¹ Kazinczy Levelezése. IV, 368.

² Erdélyi Múzeum 1814:42. — V. ö. még Kaz. Lev. IV, 506. és 537.

³ EM. 1914:17—33. — Előtte l. még Horányi, *Nova Memoria*, 1792:37

⁴ *A magyar kir. testőrség története*. 1878. 133—147.

⁵ *Barcsay Ábrahám élete és költészete*. Budapest, 1895.

Császár Elemér tanulmánya⁶ tömör képet adott Barcsay rokonszenves egyéniségéről és jó méltatást költészetéről. A részletezőbb kutatás megint e folyóíratra várt: Kristóf György nagy buzgósággal nyomozta a még földéríthető adatokat — ő tette e téren a legtöbbet — s Ferenczy Sándor gyűjtő munkája is szaporította ismereteinket.⁷ Baros Gyula is jó szolgálatokat végzett a Barcsay-irodalomnak, s ő is, de kivülre még sokan közöltek szép számban Barcsay-leveleket.⁸ Politikai tevékenységére először Mályusz Elemér irányította rá a figyelmet.⁹ Barcsay ritka szorgalmas levéllíró volt s leveleiből még sok lappang; ezekből előkerülhetnek még azok, amelyeket a gr. Haller-család levéltára őriz¹⁰ és azok, amelyeket költők Egger Mária grófnőhöz írt,¹¹ de örökre hiányzik mindaz, amit 1795-ben kénytelen volt elégetni. Még ez utóbbiak nélkül is remélhető, hogy életének rajza, politikai tevékenykedése s igazi jelentősége jobban megvilágosodik majd s egy szerencsésebb nemzedék teljesebbé festheti Erdély e nagy fiának képét. Szerény vázlatunkban mindenütt arra próbálunk rámutatni, amit a kutatás már elvégzett, de arra is, ami még földerítésre vár. Mondanivalóinknak a Haller-Kazinczy adta emlékezés szinte önkéntelenül szabja meg a rendjét. Az életrajzi adatok s köztük a katonai pálya után az emberről, a „földművesről“, a költőről és a politikusról beszélünk röviden.

1.

Nagybarcsai Barcsay Ábrahám Hunyad megye fia volt s olyan nagyúri család sarja, amely — mint ismeretes — fejedelmet is adott Erdélynek. A pisztrángos Sztrigy zuhogó vize mellett,¹² Piskin született 1742. február 2-án. Hasonlónevű apja¹³ a vármegye főbírája, anyja Dobay Katalin volt.¹⁴ Atyafiságban volt Naláczy Józseffel, a testőriróval, a későbbi zarándi főispánnal is. Barcsayak és Naláczyak egyformán bőkezű és előkelő pártfogói voltak az enyedi kollégiumnak. Ide került természetesen költőnk is, itt egyidőben tanult rokonával, a nála idősebb Barcsay Istvánnal, aki 1758 júniusában egy *Dissertatio juridicát* mutatott itt be.¹⁵ Épen ebben

⁶ *Barcsay Ábrahám*. IK. 1916:130.

⁷ Kristóf cikkei: EM. 1911., EPhK. 1914., It. 1914., 1915., IK. 1936; Ferenczyné: EM. 1914., 1915.

⁸ Baros Gyula, *Barcsay és Báróczi*. Sajókaza, 1905., I. még IK. 1911.; Berkeszi István, *KisfTársÉvl.* XXI, Nagy Iván IK. 1893; Esztegar László *TörtTár* 1904; Császár Elemér IK. 1907; Takáts Sándor *VasÚjs.* 1904. 50., Závodszy Károly *Hon* 1873. V. ő, még IK. 1937.

⁹ Mályusz Elemér, *Sándor Lipót főherceg nádor iratai*. Budapest, 1926

¹⁰ IK. 1916:150. Kristóf is emlegeti őket, s maga Haller Gábor mondja (Erdélyi Múzeum 1814:42.) „levelezéseinek szent maradványai, frigyünknek emlékezetét később unokáinknak is hirdetni fogják.“

¹¹ IK. 1935:297.

¹² Érdekes, hogy a Barcsay-család II. Ulászlótól a magvaszakadt *Sztrigyi* Márton birtokait kapta adományul (Nagy Iván). — „A zuhogó Sztrigynek galócás (*pisztrángos*) vizét“ maga emlegeti Orczyna írt egyik költői levelében, 1774. *Költeményei* (mindígy Szirma Béla kiadását idézzük, Irod. Ritkaságok, 1933.) 85.

¹³ A fejedelem öccsének ágán, Gáspár fia Ábrahám.

¹⁴ Nem tudjuk, a szilágysági vagy a székely Dobay-családból. Keresztneve is bizonytalan, lehet Karolin is.

¹⁵ Az Orsz. Széchényi-könyvtár kéziratgyűjteményében.

az évben költőnket nagy csapás érte: elvesztette szüleit. Hogyan, miért? nem tudjuk. Azt sem tudjuk, befejezte-e tanulmányait. Még a kollégiumban találta őt Naláczy József, aki mint 7 éves gyermek, 1755-ben került ide s utóbb a testőrségben épen Barcsay helyére.¹⁶ Tanárai közül három kiváló emberről tudunk. Ajtai (Abód) Mihály, a Németországban is dícsért, híres pedagógus volt a klasszikus nyelvek és a történelem tanára; Borosnyai Nagy Zsigmond külföldi egyetemeket járt jónévű szónok volt a teológus; és Vásárhelyi Tőke Istvánnak hallgatta filozófiai előadásait. Megfordulhatott az ifjú Barcsay Árva Bethlen Kata udvarában s láthatta nagy-szerű könyvtárát. Annyi bizonyos, hogy sokat és alaposan tanult, „ifjúságának aranyesztendeiben jóra fordította elméjének zsengeit.”¹⁷ Klasz-szikus műveltsége még a kultúrált barokk-korban is föltűnően nagy. Enyeden ébredt nagy könyvéhsége is, amely egész életében végigkíséri. Művelődésvágyában a tehetséges árva nem volt magára hagyva. Ha még kellett (nem tudjuk, hogy mikor és milyen fokon végezte tanulmányait) Enyeden is maradhatott, de meglehet az is, hogy rokonai hazavitték a gaz-daság és gazdálkodás megismerésére (az 1758—61. évek még kutatóra várnak).

Az 1760. március 1-én kelt királyi rendelet, amely a testőrséget meg-alapítja, arról is intézkedik, hogy 20 testőr közülük erdélyi legyen.¹⁸ Az elsők között csak 6 katolikus és 14 protestáns volt. 1861 őszén az első húszból heten elbocsátásukat kérték; a kormányzék azt javasolta, hogy ezúttal 5 katolikus és 2 nem-katolikus kerüljön fölvetelre¹⁹ — az utóbbiak egyike Báróczi volt, de nem volt közöttük Barcsay. A család nagy összeköttetéseiére vall, és arra, hogy az árva érdekében mindent megtettek, az 1761. október 16-án kelt legfelsőbb döntés: egy katolikus helyre (Sándor Mihály helyett) az ekkor 20. évében járó református Barcsay Ábrahámot vették föl a gárdába; ide Báróczival együtt, valószínűleg november 1-én vonult be s itt elsőízben pontosan öt esztendő-t töltött.

A testőrség életéről és tennivalóiról Báróczi följegyzései hű képet hagytak ránk.²⁰ A magyaroknak s különösen a reformátusoknak volt ugyan részük némi mellőzésben; de a daliás és szép külsejű, megnyerő modorú ifjú kiélvezhette a testőrélet minden örömét is. Kedveltsége miatt föl lehet tenni, hogy ott volt az 1764-iki országgyűlésre Pozsonyba rendelt testőrök között, jelen volt 1765-ben Lipót toscanai nagyherceg (későbbi királyunk) innsbrucki esküvőjén s valószínű, hogy Firenzében is járt.²¹ Nem egyszer volt vendég Esterházy Miklós hercegnek, a gárda kapitányának asztalánál, Kaunitz is nagyon szerette őt, József és Lipót főhercegek, későbbi királyaink kedvelték; talán udvarolt az okos Jusztina kisasszony-nak is: ez a „Jungfer Justel“ Báróczi szerint a testőröknek Mária Teréziá-

¹⁶ IK. 1935:63.

¹⁷ *Költ.* 71. — Horányi szerint is (id. h.) „a primis pueritiae annis insignibus animi et corporis dolibus emicuit. Inventutis atque adolescentiae suae tempus diligenter optima-rum artium cultura, preaestantiumque Magistrorum temporibus, ac familiari consuetudine transmisit.“

¹⁸ IK. 1934:397.

¹⁹ U. o.

²⁰ A Hadilevéltár kiadása (Krúdy Ferenc kivonatából). Budapest, 1936.

²¹ U. o. 35—37, 39.

nál a legjobb pártfogójuk volt. A nádorhelyetteshez, Albrecht szász-tescheni herceghez Pozsonyba havonként váltogatva rendelték ki testőrkülönítményt: nyilván Barcsayra is sor került. Sok része volt tehát az udvari életben és a fejedelmi vérű, előkelő egyéniségű, rokonszenves ember jól illett a legmagasabb körökbe. De azért nem lett „udvari ember“. A barokk életszemléletből nem volt benne semmi és Bécsét józan szemmel nézte. Nem hevert annak „álarcás piacán“ buján a hiúság puha karjaiban, Sybaris — sokat idézett verse szerint²² — sohasem tette rabjává s ha néha a világ árja elragadta is és a gyönyörűség hívta ölébe: az udvar cselszövésein jól átlátott s maró gúnnyal szólt annak önző és érdekhajhászó léhaságairól.²³

Ezek az esztendők még mindig a tanulás évei. Szerette a könyveket. Ifjúi tudása akkor szélesedik ki, mikor „Ádám uram“ — Kollár Ádám Ferenc — föltárja előtte az udvari könyvtár kincseit²⁴ és jókedvében bőven juttat neki olvasni- és nézegetnivalót az Alkorántól mitológiáig, klasszikusoktól rézmetszetekig. Ekkoriban (1765) kerül Bessenyei is a gárdához; hamar összebarátkoznak. De az első esztendők Bessenyeinek is csak „tanulóévei“, Barcsay pedig hamarosan távozik a testőrségtől. Lejárt a kötelező öt esztendeje; öt kedves esztendő volt, de öt becsvágya hajtja, a gárdánál rossz az előmenetel.

A későbbi trónörökösné maga jár közben érdekében s kéri őt a férje, Lipót toscanai nagyherceg nevét viselő vértés-ezredbe, másodkapitányi rangban.²⁵ 1766. október 29-én veszik itt állományba: ettől kezdve negyedszázadon át „német bugyogóban“²⁶ a császár „zsoldosa“ volt, mindig ennél az ezrednél, amelyet később dragonyossá szerveztek át s Lipót trónralépése után „császárdragonyos“-nak emlegetnek. Az ezredet 1801-ben föl-oszlatták, azért története tudomásunk szerint nincs megírva. Ekkoriban valószínűleg Bécs helyőrségéhez tartozott. Barcsay egyébként későbbben sem szakadt el a császárvárostól, ahová a barátság és a kultúra komoly szálai kötötték. Résztvett Bessenyei társaságának törekvéseiben s különösen szívesen kereste föl Báróczyt és néhány meghitt, bizalmas erdélyi barátját. Alig harmadfél év múlva, 27. születésnapján első, svadronyos kapitány lett belőle.²⁷ Ebben a rangjában azonban sokáig megmaradt. 1771-ben már a Felvidéken van s itt szolgál 1778 elejéig, Nagyszombat és Nyitra környékén, Beckó várában és a Zobor-hegyen is. Mindig közel van Pozsonyhoz és Bécshez. Erre az időre esik barátsága Bessenyei Sándorral, majd Radvánszky Jánosékkal, s 1775-től kezdve Anyos Pállal. S ez az idő fűzi melegebbre viszonyukat Orczy Lőrincsel is. 1777 őszén megjárhatja Erdélyt, a havasokban vadászik, birtokait ellenőrzi — de egyszerre „trom-

²² *Költ.* 106.

²³ U. o. 60—61.

²⁴ U. o. 122.

²⁵ *IK.* 1935:59.

²⁶ *KisfTársÉvl.* XXI, 257. 1771. nov. 15-től (barátod) „a bécsi kőfalak között Kollár s más jó barátjai társaságában tölti idejét. Uraságot nem keres, sem méltóságot nem vadász, megelégednék azzal, ha a német bugyogót levethetné és magyar nadrágot húzhatna fel“.

²⁷ *IK.* 1935:296.

bitarecsegést" hall: ezredével Bécsbe kell sietnie.²⁸ „Nagy változásokhoz közeledünk. Európa újra maga vérében fog feredni.“ 1778. április 13-án Bessenyei Sándorral együtt vonulnak el a bajor háborúba²⁹ s ez év telén a cseh és sziléziai hadjáratban vesznek részt. A sziléziai havas vidéken járnak, az Elbától az Oderáig folynak a harcok. Barcsay ismételten őrnagyi rangot kér; magyar ezredhez szeretne jutni, előbb a székely huszárokhoz, 1779 februárjában a szintén Erdélyből sorozott Kálnoky-huszárezredhez: egyik kérelmét sem teljesítik.

Eddig tart katonáskodásának első szakasza. A második, 1778—1784. Sopron, Ruszt és legtöbbit Nagymarton vidékén mülk el: a háború végével ide helyezik az ezredet. Költőnk gyakran rándulhat Bécsbe, s megösmerekedik a dunántúli mágnásokkal; közöttük Széchényi Ferencsel köt bizalmas, meleg barátságot s a műgyűjtő Viczay Mihállyal is. Sopront nagyon szereti, második otthonának tekinti.³⁰ Ebben az időben kezd behatóbban politikával foglalkozni. Eddig magyar szemmel csak nézte és bírálta Bécsset; most II. József törvénytellenségei ellen maga is síkraszállt. Az utolsó esztendő (1784) sok bánatot szerez neki: a Szent Korona Bécsbe vitele mint egy tör szúrja át érzelmeit. Otthon pedig, Erdélyben a Hóra-Kloska-lázadás földúlja, elpusztítja solymosi birtokait (valamint Nalláczy József örökét is). Barcsay megszenved azoktól az oláhoktól, akiket földje népének szeretett s emlegetett. A zarándi vásárokról szívesen emlékezett³¹ s nem titkolta, hogy „Ilona tündérországaiban szép oláhnék hordozták pólyában“.³² Lelkileg is mélyen érintették a szomorú események.

Nem sok ideje van rajtuk elmélkedni. 1784 decemberében Ensen és Linzen át Németföldre vetik az ezredet Harrach tábornok kötelékében. 1785 február 7-én Luxemburgban jár — nagy megütközésére „Horának képit rézbemetszett táblával árulják ezen a földön, illy írással: *Horia Urss Rex Daciae*“ — tavaszra Brüsszelig, Tournayig, majd a Szajna partjára jut; Lutéciába (Párizsba) nem viszi el sorsa. Végül is a hollandus „sajtosoknál“ állnak meg: „unalmas és nedves ország ez, a hal víz nélkül, gyepen is élélne“³³ — a gondolatai inkább itthon járnak... Mikor kerül valóban haza, nem tudjuk. Közben végre, 1783. február 19-én őrnagy lett a maga ezredében.³⁴

1787 ősze az ezredet a déli harcérre sodorja, s ez Barcsay katonáskodásának utolsó szakasza. Ekkor régi jóakarója, maga (a császár mellett) a főparancsnok, Lacy Ferenc Móric gróf veszi karabélyosaihoz a lezredesi rangban, — Barcsay e mellett ezredének állományában marad s továbbra is dragonyosainak fehér tiszti egyenruháját és pipacspiros hajtókáját visei — Horvátországon át Szabács alá vonulnak, részt vesz a dubicai csatában, majd Nándorfehérvár ostromában is; meg is sebesül. Valamiféle hivatalos

²⁸ KisfTársÉvl. XXI, 278.

²⁹ Bessenyei György, *Holmi*. Széll Farkas kiad. Debrecen, 1894:142.

³⁰ Holmiját a török háborúk alatt is itt tartja (talán a Széchényi-palotában) s 1795—96-ban Bécsből Laibachba menet, majd onnan hazatérőben is elsől ide visz az útja.

³¹ *Költ.* 31.

³² *Költ.* 59.

³³ Útjáról s tapasztalatairól 4. leveleit Széchényi Ferenc grófhhoz, *TörtTár*1904:539.

³⁴ *Muster-Lista pro anno 783*. IK. 1935:297. l.

küldetésben Viddinben is megfordul. 1790-ben lovaglás közben baleset éri, leesik a lóról. A vácai fürdőben gyógyítja magát, de lelki üdülés számára, hogy résztvehet II. Lipót koronázásán. Az országgyűlésnek a koronázást megelőző tárgyalásait izgatottan figyelte, és leste az onnan jövő híreket; úgy érezte, hogy nemzete a II. József halálát követő föllélegzéssel nagy idők, új virulás előtt áll. Maga már számolt a lehetőséggel, hogy otthagyja a katonai pályát és cselekvőleg lép Erdély közelébe. Jövő alig várt már rá. Ezredese, az olasz származású Rottigni János háború közben egyre emlegeti, hogy nyugalomba vonul, de amint békés szellők fújdogálnak, nem beszél róla. S ha menne is, előtte van még Artner Lipót alezredes (a költő Artner Teréz apja) — semmi kilátás a haladásra.

Fortuna istenasszony jött segítségére. Ekkor vonul nyugalomba a testőrségnél Finta József ezredes. A többi már a most nagy tekintélynek örvendő Széchényi Ferenc gróf dolga³⁵ és könnyű a dolga, mert az új uralkodó, akinek esküvőjén negyedszázaddal ezelőtt ott volt az ifjú testőr Innsbruckban, s most ott volt a koronázásán is, igen kedveli Barcsayt. 1790. november 27-iki kelettel kinevezi Barcsayt ezredesi ranggal testőrfőhadnaggyá s költőnk 1791. január 9-én, az eskütétel után, újból bevonul a gárdához.³⁶ A régiek közül már csak Báróczi találja itt — most jelent meg *Védelmzettett magyar nyelve* — s a kancellárián hűséges másik barátját, Danczkay Józsefet. Az élet más az udvarnál is; de Barcsay is más — 50. évéhez közeledik most, 20 esztendő volt, mikor először jött — s a szerepe, a felelőssége is más. 1791 őszén résztvesz, most már mint a testőrség parancsnoka,³⁷ a prágai koronázáson. Gyakran van szabadságon s ilyenkor mindig Erdélyben jár. A multon kívül most már a jelen is odavonza: a gazdaság, az országgyűlés és — a felesége. 1791. január 9-én tette le, mint testőrfőhadnagy, az esküt s január 10-én kiállították számára az engedélyt — egy másik esküvőre. Még ebben a hónapban megházasodott s a tavaszt otthon tölti. Nem csoda, hogy a testőrségnél másképpen érzi magát, mint egykor, régen. A testőri élet maga sem a régi, nyoma sincs itt Bíró Lászlónak, Kerekes Zsigmondnak, Czirjék Mihálynak, s Báróczi utolsó fiókája már Harsányi Sámuel. A fiatal Kisfaludy Sándor gyűlöli Báróczi, a testőrök mindenképen elégedetlenek. Sikkasztó, sőt gyilkos is akadt köztük: a tekintélyük sem a régi. Valami lázongásféle is mutatkozik,³⁸ az események miatt vasszigorú lett a fegyelem — Barcsay, úgy véljük, egy kicsit a fiatalokkal érez. 1794 júliusában addig nem engedik el újabb, hosszabb szabadságára, míg a vizsgálatot vezető Hesporn altábornagy szükségesnek tartja jelenlétét.³⁹ Október 23-án nyugdíjazását s tábornoki kinevezését kérte. Az előbbi kérését teljesítik. Úgy gondoljuk, azért is, mert helyet kell csinálnia az ifjabbik Esterházy Miklós hercegnek,

³⁵ TörtTár. 1904:555. „... megérttetted azon előmenetelemet — írja dec. 7-én Bécsből Széchényinek — mely nékem annál kedvesebb, hogy mind gondolattal, mind ajánlással Te voltál legfőbb és első előmozdítója“.

³⁶ IK. 1935:60.

³⁷ Splényi tábornok u. is a testőrkapitányt helyettesíti és Barcsay a parancsnoka Splényi helyén a csapatnak.

³⁸ Markó Árpád, *Két mozgalmas év a magyar nemes testőrség életéből*. Századok, 1929:365.

³⁹ Báróczi följegyzései, id. kiad. 90.

akit egy hétre rá, november 1-én már ki is neveznek helyébe.⁴⁰ Az utóbbit megtagadták tőle, mert még fiatal ezredes (négy éve az) és csak rövid időt töltött a gárdánál.⁴¹ Jellemző, hogy előde négy, utóda másfél év után kapta meg a tábornoki rangot: valamit nyilván rossz néven vettek tőle — talán a fiatalok mozgolódását illető magatartásában, talán politikai szereplésében. Most végre, legalább úgy remélte, hazamehet családi tűzhelyéhez, feleségéhez.

Életében a nők, amennyire Barcsayba tekinthetünk, nem nagy szerepet játszottak. Annak az eszményi rajongásnak, amellyel 28—30 éves korában Radvánszky Jánosné, az ő „gyönyörű Évácskája“ iránt viseltetett, nem szabad mélyebb jelentőséget tulajdonítani. „Szent erkölcsűnek és hívnek“ maga mondja őt, más asszonyok előtt is egekig dicséri erőnyeit s vonzalmá nem egyéb meleg tiszteletnél a radványi ház asszonya iránt, akinek boldog családi körében oly sok szép órát töltött el. Fölobban — de csak futó lánggal — a szíve egy Haller grófné iránt, akivel Gödöllőn, Grassalkovitsnénál találkozik össze: „hazánkbeli legszebb dáma“ ez, írja róla.⁴² Ifjúkorában bizonyára voltak érzékibb kalandjai is. De csak egy komolyabb szerelméről tudunk. Zoborhegyi táborozásakor volt egy kedvese, akit csak Chloris néven emleget,⁴³ ehhez melegebb érzelmek fűzték. Verseiben mindúntalan megcsillanó egy-egy sora nem pusztá költői játék egy antik névvel: igen szereti Chloris kalyibáját, „hol ketten kötöttük Vénus bokrétáját“⁴⁴ a Zobor tetején — írja Ányosnak — Chloris szerelméről pengetté lantját,⁴⁵ visszakívánja Bécsben is magához a leányt,⁴⁶ s a sziléziai háború „hazája kebeléből, Chloris öléből“ hirtelen ragadta ki. Chloris igazi nevét nem tudjuk és sajnálatos, hogy a róla szóló, Ányosnak emlegetett szerelmes énekek nem maradtak meg.

Barcsay bécsi pörének iratai őrizték meg Egger Mária grófnő emlékét. Egy katonai bizottság a lefoglalt iratok között a grófnőnek Thallensteinből és Klagenfurtból kelt 12 levelét sorolja föl; az első 1787. szeptember 19-én, az utolsó 1788. március 6-án kelt.⁴⁷ Ez az aránylag rövid idő alatt írt sok levél még nagyobb jelentőségű, ha arra gondolunk, hogy Barcsay a török háborúba kapta őket. Bizonyosabbat csak Barcsay levelei árulnának el, ha az Egger-család levéltárából valaha előkerülnének; de talán így sem helytelen az a föltevésünk, hogy Barcsaynak komoly tervei voltak a grófnővel. E terveknek egy új szerelem vetett véget. 1788 tavaszán Zágorban találkozik rokonának, az imént elhunyt Barcsay Lajosnak özvegyével, Bethlen Zsuzsánna grófnővel.

Bethleni Bethlen Zsuzsánna grófnő⁴⁸ 18 éves volt, mikor 1774-ben Barcsay Lajos felesége lett⁴⁹ s férjét ezidőtájt, 1787 végén vagy 1788 elején veszítette el. A zágori kastélyban volt látogatóban, mikor „bátyja

⁴⁰ IK. 1935:61.

⁴² KisfTársévl. XXI, 259.

⁴³ *Költ.* 107. l.

⁴⁴⁻⁴⁶ U. o. 78, 80, 107.

⁴⁷ IK. 1935:297.

⁴⁸ Bethlen János gr. és Toldi Borbála grófnő harmadik gyermeke.

⁴⁹ IK. 1907:67. — Ezt a fontos adatot Szira Béla fődözte fel. *L. Költ.* 13.

urával“ összetalálkozott, mert Barcsaynk azt írja, hogy „ugyan bánám, ha tavaj (1788) nem mentem volna Zágorba, mert Ked talán pünkösdig Exczellenziás Asszony lett volna.“⁵⁰ (Az időpont tehát teljesen megegyezik Egger grófnő utolsó levelével.) A találkozásnak folytatása lett s 1789 elején már sűrűn és bizalmasan leveleznek.⁵¹ Barcsay csak a háború végét várja s még ebben az évben „elváhatatlanná“ akar lenni „egyesült akarat- tal és szeretettel.“ De még sokáig kell várniuk. Barcsayt — rövid szabadságait nem számítva — esküvőjük után is (Barcsay ekkor 49, felesége 34 éves volt) Bécsben tartja állása, feleségét pedig Hunyadban a gazdálkodás. Nyugdíjazásakor végre boldogan siet haza: levetette a „császári kabátot“ s lassankint „puttonnak“ készíti a hátát,⁵² sőt verseit is lángok martalékának szánta.

Hazaérkezése nemcsak a gazdaság átvételét, eleven társadalmi élet megkezdését jelentette számára, hanem a közügyekben való szorgos tevékenységet is. Bécs kémei alig 2—3 hónap múltán már figyelik tárgyalásait és neve minden titkos jelentésben benne van. Július 2-án a kormányzó bécsi parancsra már kihallgatja őt. A Martinovics-esztendőben vagyunk. Mindenkiben összeesküvőt sejtenek. Kihallgatásának eredményével nincsenek megelégedve, tovább figyelgetik, majd váratlan házkutatást tartanak nála, — Barcsaynak volt ideje és alkalmá reá, hogy fontosabb iratait és levelezését elégesse, — végre augusztus közepén a haditanács elnöke, Wallis gróf elé, Bécsbe rendelik.⁵³ Barcsay feleségétől ment föl a császár- városba s érkezéséről előre értesítette Báróczit, Danczkayt, Csedőt és Fábiant. Velük egy estét töltött s mindent megbeszélte és megtudott, amire szüksége volt. Másnap jelentkezett Gr. Wallis Olivérnél. Házifogságba vetették, majd elvették kardját is s bizottság hallgatta ki titkos össze- jöve- teleiről és Danczkaynál lefoglalt leveleiről.⁵⁴ Vallomása okos, meggondolt, nyugodt és főképen önérzetes volt. Forradalmi tevékenységtől okkal tisztá- nak érezte lelkiismeretét, közéleti működése hazafias volt, királyának és hazájának java lebegett mindig a szeme előtt. Csakugyan, semmiféle államellenes cselekményt nem lehetett rábizonyítani. Letartóztatni, elítélni nem lehetett. De mivel Saurau gr. véleménye szerint olyan ember, aki nem tud állami ügyekkel *nem* foglalkozni, otthon nagy rokonsága van, amely rá hallgat s nagy a befolyása az Erdélyben erjedő mozgalmakra, haza- engedni még sem szabad. A király tehát a nyugállományból visszaren- delte, kinevezte Laibachba katonai állomásparancsnoknak, azzal, hogy helyét azonnal elfoglalja. Fölötteseinek pedig tudtukra adta, hogy Barcsay semmiféle címen Laibachot el nem hagyhatja. Barcsay tehát — a nélkül, hogy tudta volna — internálva volt Laibachban, ahova feleségével együtt ment el. Az odautazás a császári parancs ellenére sem volt néki sürgős. Október 11-én kapta vezényletét s november 3-án érkezett Laibachba. Útjában legalább is Sopront bizonyosan megjárta. Laibachból hamarosan szabadságot kért Badenba s mivel kérvényének elintézését hiába sürgette

⁵⁰ IK. 1893:347.

⁵¹ U. o. 344.

⁵² *Költ.* 124.

⁵³ L. erről és az alábbiakról részletesebben IK. 1936:403.

⁵⁴ IK. 1937:56.

udv. ágens, sőt Ferraris altábornagy, régi jóbarátja útján, mást gondolt. Ezredesi fizetését, sem nyugdíját nem vette föl: egyszerűen nem vette tudomásul a reaktiválást, hanem feleségével együtt március elején kocsi-
 ült és hazautazott Erdélybe. Az imént még köztisztviselőben álló testőrezre-
 desnek most elrendelték a körözését s április 11-én Kolozsvárt letartó-
 ztatták. Már ekkor a sok izgalomtól ágynak dőlt s csak mint beteget, szobá-
 jában őrizhették. Felesége most mutatta meg igazi lelkinagyságát.⁵⁵
 Személyes kérésére, közbenjárására — melyben pénzt és fáradságot nem
 kímélt — végre október 2-án a király szabadon bocsátotta Barcsayt, de
 meghagyta, hogy titokban tovább is figyeljék meg működését. Ötnegyed
 esztendeig tartott meghurcoltatása, amely mögött ő régi ellenségének, az
 általa kicsire tartott erdélyi kancellárnak, Teleki Sámuelnek a kezét, okul
 a Telekiek és Bethlenek régi viszályát és versengését sejtette. Kihallgatása
 során ezt nyíltan meg is mondotta.

Csak most kezdődött rég vágyott nyugalmas élete, gazdálkodása
 Csórán és Marossolymoson és békés foglalatossága. Haller Gábor gróf
 jegyezte föl róla:⁵⁶ „tudjátok, hogy amióta köztünk élt megint, mit
 tett a közjóért s a nemzet dicsőségéért, mely neki, mint minden jóknak,
 örök bálványa volt.“ Életének ez utolsó tíz esztendejéről alig tudunk vala-
 mit.⁵⁷ 1806. március 2-án csórai udvarházában katonatiszt-vendégei voltak,
 azokkal töltötte az estét. 3-ikára virradó éjszakán szélütéstől meghalt.⁵⁸
 „Hitvесе azon almafa alá temettette, mellyet ő maga magának nyugvó
 helyül előre kiválasztott. Az alatt tanult gyermekkorában, az alatt olvas-
 gatott érettebb idejében, s olly kedves volt előtte annak emlékezete, hogy
 pecsétnyomójára is azt vágatta, ezen körülírással: árnyékban zöldül.“⁵⁹
 Katonai pompával temették el. Sírját, emlékművét Kristóf György írja le.⁶⁰

2.

Egyéniségének képét először Császár Elemér festette meg.⁶¹ A szép
 szál ember, akiben Kazinczy egy szöghajú, kékszemű Antinoust látott,⁶²
 sokat köszönhetett rendkívül megnyerő külsejének, még rokonszenvesebbé
 tették azonban belső, lelki tulajdonságai. Vérbeli, igazi nagyúr volt maga-
 tartásában és gondolkodásában egyaránt; másokkal viszont közvetlen és
 egyszerű, leereszkedés nélkül nyájas. Tudott fölfelé kemény lenni és hatá-
 rozott; mindig önérzetes volt. De oláh jobbagyaival is kedves és jószívű.

⁵⁵ Barcsayné Széchy Károly Cserey Farkasnak egy megjegyzése nyomán csak töké-
 letes, szorgalmas gazdasszonynak tartotta, aki ura lelki világát nem is értette meg (Egye-
 temi előad. *A francia iskola*. Budapest, 1904—1905. II. fele 421). Az asszony emlékét
 Kristóf György tisztázta (EM. 1911:263.) s egy megtalálta költeményével is igazolta,
 hogy a „Barcsay-pár házasságlete teljesen összhangos lelki élet volt“.

⁵⁶ Erdélyi Múzeum 1814:41.

⁵⁷ Ha a hunyadvármegyei levéltár újból hozzáférhetővé lesz, onnan kerülhetnek elő
 adatok.

⁵⁸ Halálának dátumáról l. Ferenczy Sándor cikkét EM. 1914:57. L. még IK. 1938:57.

⁵⁹ Döbrentei Barcsay-életrajza. Erdélyi Múzeum. 1814:25.

⁶⁰ EM. 1911:249.

⁶¹ IK. 1916:133.

⁶² *Báróczi élete*. Magyar Pantheon. Abafi-kiadás 68.

Tapintatos és finom volt, ha kellett. (Az óvatos és töprengő Báróczyt pl. óvakodott politikai terveinek részesévé tenni.) Egyenes és szókimondó ember volt, elhatározásaiban, cselekvéseiben sohasem kicsinyes; de az ő erkölcsi magasságából csipősen, szellemes iróniával szemléli a mások hibáit. Bátor katona, aki a háborút, vérontást szívből nem szerette, „zsoldos” pályáját nem sokra becsülte, de maga választotta hivatást látott benne, amelyben minden kötelességének legjobban megfelelt; ezért is haladt olyan szépen előre. Mindezekből az összetevőkből egy egész embernek, talpig férfiúnak, igazi úrnak mindig nyugodt egyensúlyban levő lelke sugárzik.

Kálvinista család sarja volt, de a hetvenes évek derekán⁶³ valószínűleg az udvar hatása alatt katolikus lett. Áttérésében aligha vezette vallásos meggyőződés. Utolsó éveiben a ref. papok jártak házába, valószínűleg azok temették is: erre vall a dévai lelkész verse.⁶⁴ Érdekes volna házasságának bejegyzését megtalálni, ha még megvan: milyen pap eskette őket. Annyi bizonyos, hogy buzgó kálvinista sem volt. Röviden úgy mondhatnánk: hívő lélek volt s a vallást, mint igazi úr, másokban is tisztelte,⁶⁵ de elgondolásaiban inkább hajlott az akkor divatos deizmus felé, amelyet a francia fölvilágosodás bölcselői érleltek meg benne, mint a pozitív vallásokhoz. A lelket Isten — úgymond — kemény szolgaságra ítélte a földön, amíg szabadságra jut. „A békességért hadakozni kell, a halálért születni kell s a feltámadásért halni kell! Én mindenre kész vagyok — miért? mert tudom, hogy valaki teremtett és nem magamtól lettem — az gondot fog viselni rám,” írja 1778-ban Sziléziában „egy fenyőfa állól”, ahol ezen elmélkedett.⁶⁶ A lélek — mintha csak Berzsenyit hallanók, — csillagokhoz emel sebes szárnyakkal s onnan nézi szánakozva a világot. „Tudomány, dicsőség, nagy név, kincs, méltóság — csak füst, álomnál is kevesebb valóság!”⁶⁷ hirdeti a vanitatum vanitást s könnyen mond le róluk, mert Sokrateszszel azt tartja, hogy sok portéka van Korinthos révében, amelyre nincsen szükség.⁶⁸ Vallja, hogy a jámbor bátran lép sírja szélére, mert érdemelt bérét holtá után veszi. Már majdnem keresztényi hit ez, nem töprengés Isten létén, hanem lelki harmónia érzete, a tökéletes megnyugvásé. De e keresztényi alapokra valami lélekvándorlás-féle hit épült benne, amely lelki életének optimizmusát, ha lehet, még fokozta. Ha majd nem lesz

⁶³ Nem Bessenyeivel egyszerre (1779), mint Kazinczy tudta, mert már 1776-ból is van adat róla (*Költ.* 14. l.). Talán Ányosnak is van része benne.

⁶⁴ Trintsényi Salla Mihály *Bartsai Abrahám Úr... véletlen halálán esett szomorú sivalma.* Béts, 1806.

⁶⁵ L. pl. *Hamvazószerdára* című költeményének első sorait. *Költ.* 105. l.

⁶⁶ *Költ.* 74. Az Ányosnak 1778-ban prózában írt e sorok megvannak egyik költeményében is (*Költ.* 36. l.):

*Elég ha születtem, hogy már meghalhattak,
Elég hogy meghaljak, hogy feltámadhattak,
Élet-halálra így vándorolhattak
S nagy Teremtőm tagja mindég maradhattak.*

Bizonyossággal annak, hogy mennyit foglalkoztatta e gondolat.

⁶⁷ *Költ.* 118.

⁶⁸ U. o. 85. ,

többé, hirdeti,⁶⁹ minden részei e világon lesznek, ahol elei is vannak (Konfuciust is többször említi!) és sok formában röpdösve, fűvön, fán, virágen akkor is barátaai előtt lesznek. Még szebben mondja ezt sokat idézett soraiban:

*A por ezerféle formában változik.
Talán enyém majd egy rózsában bujdosik,
Melyben, midőn őtet Phyllis megsókolja,
Szívét szomorúság titkosan elfolyja.*

Igy alakult, töprengés nélkül való megnyugvása tehát nála derűs hitet jelent, amely csak részben épült a vallás tanításaira, inkább egy a maga kedélyvilágából, a maga elképzelése szerint való theognosis, alig több, mint egy örök életet egyénileg hirdető, jobb deizmus. Lelki összhangjának egyik oszlopa ez. Bessenyei töprengő Isten-keresésével ellentétben kiegyenlítődés a transzcendenciával. A „jelenlét való élés”⁷⁰ megokolása. De nem a rokokónak a túlvilági dolgokkal való nemtörődése, hanem a földöntúliban való optimista megnyugvás.

Kiegyensúlyozott lelki alkatának, megnyerő egyéniségének köszönhetette, hogy sok igazi jóbarátja volt. Az az Orestes—Pylades pajtáskodás, amely Radvánszky Jánosékhöz fűzte, egy vidám társadalmi élet melegebb visszhangja volt. Báróczihoz erdélyi származása, ifjúságuknak közös sorsa, egyforma törekvések kapcsolják, s ugyanezekkel fűződött Danczkay Józsefhez vagy Csedő Lászlóhoz. Közös hazafias eszmények kovácsolták bizalmassá Széchényi Ferencez való barátságát, míg Ányos Pállal inkább költői elgondolásaikban találkoztak. Lelki életét, bölcselő gondolatait Orczy Lőrincnek tárta föl, úgy véljük, neki köszönhetette a francia fölvilágosodás iránt való érdeklődését. Erdélyi tervei magyarázzák meg, hogy Wesselényi Miklóssal nagyon szerették egymást. Külön-külön Erdély Peturjai voltak. Haller Gáborral való ifjúkori, hűséges barátságuknak szálait, rugóit még nem ösmerjük. Bessenyei Sándorral együtt harcoltak s Radvánszkyéknál együtt mulatoztak. Magát Bessenyei Györgyöt nagyrabecsülte, a „Gyurim” megszólítás közvetlenségét is árul el viszonyukban. Ellentétben állt azonban Teleki Sámuel gróffal s általában a „feketéekkel”, ahogyan a Telekieket leveleiben nevezte. Ennek családi okai voltak. Ha még Pászthory Sándort, gr. Viczay Mihályt, gr. Forgách Miklóst is főlemlítjük, szép fényt vet Barcsayra a szólás, hogy „embert barátjáról”.

Barátkozásaiban művelődésvágya is vezette. Említettük enyedi tanárainak és Kollárnak hatását reá. Nem véletlen, hogy a századvég nagy dunántúli könyvgyűjtői, Széchényi Ferenc és Viczay Mihály gróf is közel állt szívéhez. Szerette a színházat is — ezt Döbrenteitől tudjuk — és a képeket is: egyik versében Racine Iphigeniáját, a másikban Massont és Vient emlegeti. A folyóiratokat, újságokat számon tartja, s ha kell, gondosan reklamálja (Felesége is egyik első előfizetője az Erdélyi Múzeumnak). A századvégnek a szó legnemesebb értelmében kultúrált főurai közé tartozott. Bécs varázsos gazdaságán túl ezt a kultúráját növelték utazásai is.

⁶⁹ U. o. 37.

⁷⁰ U. o. 21.

Láttuk, hogy Brüsszeltől Firenzéig, a déli Kárpátoktól és Viddintől a Szajnáig sok helyet megjárt. Maga is említi (Horányi is tudja), hogy többször volt Dániában,⁷¹ a dévai pap búcsúztató verse árulja el, hogy Hamburgban és Svájcban is járt.⁷² Csak természetes, hogy már 1772-ben Beleznai fársaságában van Pesten s nála „Verböczinek leghíresebb tanítványaival ebédel.”⁷³

Emberi rokonszenves vonásait legjobban kiteljesíti nemzeti érzése, egész gondolatvilágának uralkodó szempontja, amelyre még alább részletesebben térünk rá. De addig is, a jó magyaremerből nem szabad elfelejtenünk a jó gazdát sem,⁷⁴ a föld emberét.

Barcsay jóbirtokú magyar nemesember volt. Kazinczy is elemlegeti, hogy meglátszott rajta a jómód. Birtokviszonyairól azonban egyelőre nincsen részletesebb tudomásunk. Javukrésze Hunyad megyében volt, Piski környékén, Csórán és Marossolymoson. Többször is elmondja, hogy a Maros folyása mellől, Ilona tündérországából jött. Kristóftól tudjuk, hogy — magyar ember természetében van — pörösködött is.⁷⁵ E pöriratok sokat mondhatnának birtokairól. Azt tudjuk, hogy az ősi Barcsay-birtokokat kiváltogatta zálogból s hogy a gazdaságra mindig volt szeme. Szőllei szeretett szívügyei voltak, bort mindig bőven tartott, talán kereskedett is vele. Bor és gyapjú az, aminek a XVIII. században nálunk leginkább van ára. Nagyon jól értett a lovakhoz, Arad környékén ménese volt. Mint harminc esztendőn át lovas tisztnek és mint földbirtokosnak értenie kellett is hozzájuk. De Barcsay kiváló szakértelmét külön is bizonyítja, hogy kincstári lovak vásárlására mindig őt küldték ki, külföldi útjainak egy része ezért volt s még gyakrabban ezért mehetett haza — Erdélybe. Szabadságon is gyakran volt otthon: ha hívta gazdasága. Még bécsi kihallgatásán is hangzott, hogy végezzenek, mert sürgős gazdasági ügyei vannak otthon. Vonzotta a föld is: Erdély. Gazdasági elveiből csak egyet jegyzünk ide: feleségének lelkére köti, hogy minél kevesebb pénz menjen ki Erdélyből... S ide tartozik az is, hogy jobbágyait megbecsülte, törődött velük. Egyéb részletek még kutatásra várnak. Pl. ha volt végrendelete és előkerülne, sok mindenről adna fölvilágosítást. Még jobban látnánk a gazdát.

3.

Barcsay fiatalon kezdte a verselgetést,⁷⁶ de e próbálgatásainak semmi nyoma nem maradt. Legrégibb ismert költeménye 1768-ból való s ennek kelte is kétes. Radvánszkyhoz írt névnapi köszöntője 1771. május 17-én

⁷¹ *Nova Memoria* 1792:312. „imperantis nuper Iosephi III. auctoritate et iussu his in Daniam profectus (est).” L. még levelét Széchényihez TörtTár 554.

⁷² Trencsényi Sala M. id. m.

⁷³ KisfTársÉvl XXI, 259.

⁷⁴ 1792-ben azt írja Széchényinek (TörtTár 556.) „Kostolom az tsendes mezei major-kodó életnek boldogságát.”

⁷⁵ EM. 1911.

⁷⁶ Széchy, *A franciás iskola*. Id. kiad. 405. l. idézi Barcsaynak e strófáját:

*Amióta császár napszámosa lettem,
És fényes sisakját homlokomra tettem,
Attól, amit régen oly igen szerettem,
A verscsinálástól kedvem elvesztettem.*

kelt, nem sokkal későbbben már Orczy Lőrincsel is megkezdődik a költői levelezés. Épen 1771-ben, mikor Bessenyei már elkészül első munkáival, maga is Bécsben él és bizonyára az ő ereit is átjárja az a pezsgés, mely a többi testőrírót munkásságra serkenti. Mégis, ihletét nem merjük e föllángolás tűzéből eredtetni. Egyénisége Bessenyeiétől is, Bárócziétól is nagyon különbözik. Ezt a különbséget „Antinous és Meleager“ között jól észre vette már a félig-meddig kortárs: Kazinczy is,⁷⁷ az optimista, nagyúri, könnyed Barcsay szerinte is „olykor neki eresztette magát kedvének“, írta verseit s nem is vágyott rá, hogy költőnek tartsák. Az udvarban magát jól érző, kedvből versifikáló úr maradt. A töprengő, pesszimista Bessenyein „kiismerszett, hogy új világban él itt, — írónak is, tudósnak is kívánt tartatni.“ Azt mondhatnánk, hogy Bessenyei, ha verset vagy tragédiát ír is, filozófus; Barcsay, ha elmélkedik is, poeta. Báróczihoz Barcsayt erdélyisége s nyelvünk szeretete kötötte; de a visszavonultabb, zárkózottabb, épen nem nagyvilági embertől elvi különbségek is elválasztották. Báróczi fordításaival akarta a nyelvet gazdagabbá, hajlékonyabbá tenni s másokat is erre ösztönzött. Barcsay mindig csak magát adta s a fordítást „csekély értékű“ dolognak tartotta.⁷⁸ Inkább maga is írogatott tréfás német és francia verseket.⁷⁹

A múzsákkal való társalgásra tehát — Széchy is ezt tartotta⁸⁰ — nem a testőrök új hevülete ihlette. Barcsay poeta natus volt, akinek költői kedélyéből, miként pl. Amade Lászlóéból is a maga kedvtelésére,⁸¹ önként és természetesen fakadt egész költészete. Verselésében egyetlen igazi példája Gyöngyösi volt, akit a legnagyobb magyar költőnek tisztelt s akinek áldva emlegeti mosolygó emlékét.⁸² Többször idézi Lázár *Florindáját*, amelyet hamarosan megjelenése (1766) után olvasott s jól ösmerte Haller *Telemachusát* is. Az önként fakadt hajlamba életet Orczy öntött. Barcsay maga is mesterének mondja őt⁸³ és gyakran emlegeti,⁸⁴ hogy tűzét Orczy élesztgette „babonás“ lantjával. Vele való megismerkedése alighanem a radványi kastélyban folyt le. Nagy mulatózások járták itt, amelyeken Prónay László, Teleki József, Bohussok, Podmaniczkyak, Prileszkyek, Bessenyei Sándor és sokan mások vettek részt — táncos, vidám farsangok és pompás lakomák — s hogy az öregedő Orczy Lőrinc is ott volt, az abból is tudható, hogy e mulatságokat maga is emlegeti.⁸⁵ Radványból fordul hozzá levelével Barcsay is⁸⁶ s 1772 novemberében örömmel újságolja Radvánszkyknak, hogy Orczy „már két ízben válaszolt“ s az ő „bölcse levelei táplálják lelkét“. Tarnaörs idilli leírása arra vall, hogy meg is látogatta Orczyt.⁸⁷ Találkoztak a fölvilágosodás szemléletében, egy franciás szel-

⁷⁷ *Magyar Pantheon*. Id. kiad. 68.

⁷⁸ Orczy kedvéért tett egy kis kísérleten kívül (KisfTársÉvl. XXI, 280.) sohasem fordított. Egyetlen átdolgozás-féltre még Császár Elemér mutat rá IK. 1916: 146.

⁷⁹ EM. 1911. és IK. 1935:297.

⁸⁰ I. m. 406.

⁸¹ IK. 1916:135.

⁸² *Költ.* 63, 77, 109, 110. kk.

⁸³ KisfTársÉvl. XXI, 280.

⁸⁴ Pl. *Költ.* 108, 114. kk.

⁸⁵⁻⁸⁶ KisfTársÉvl. XXI, 267.

⁸⁷⁻⁸⁸ *Költ.* 70, 46.

lemű, de nem francia kultúrában s találkoztak ennek költői hangoztatásában. Barcsay „rabja lett Orczy nagy nevének“. A kedélynek formás megvillanásai, a könnyed tollforgatás, a rímekkel való jókedvű enyelgés Orczy hatására mélyültek Barcsayban költészetté, a nélkül, hogy igazi költői babérokra vagy éppen halhatatlanságra vágyott volna.

Gyöngyösi és Orczy jelölte ki költői útját.

A költészetről megvolt a kialakult fölfogása. Egy rövid versében⁸⁸ maga mondja, hogy a költészetet nem az teszi, ha „egy vagy más láb nyü-gözi a verset“, hanem a szív, a képzelet ragyogó tükre és a hang hódító művészete. Akiben ilyen öntudatos az ihlet, arról helytelenül mondja Pintér Jenő,⁸⁹ hogy „szerény tehetségű poéta“; Barcsay több ennél: igazi költői lélek, sőt Császár szerint:⁹⁰ költői tehetség. Valóban, szíve szerint, szívéből és őszintén áradt mondanivalója, s amit mondott, azt — nem a versformára értem — szépen tudta elmondani. Optimizmussal, erős erkölcsi alapról nézte a világ mindennapi folyását, de el tudott vonatkozni a hétköznaptól, felül tudott emelkedni egy fennköltebb világba s fátyolt húzva a földi hiúságokra,⁹¹ egy boldog Árkádiában, a költészetben megtalálta a maga másik világát.⁹²

Elképzeléseiben gyönyörködik s azokkal gyönyörködtet. Maga mondja, hogy „gyönyörű multság szónak festékével“ képeket rajzolni. Nincsen nagyon szárnyaló képzelete, de képei költőiek s mert messze száguldanak, változatosak. Rajzolásukban Gyöngyösi tanítványa: egészen barokk. A felelő Echo vagy a leálló Cupido, Phryne vagy Triton, Phébé vagy Thetis éppen úgy népesítik be ezt a világot, ahogy Ovidiustól az egész barokk-költészet, és éppen Gyöngyösi tanulta. A transcendencia gondolatának újra megújra való megjelenésében belsőleg is van valami barokk. Átfogó tekintete van a nagy dolgokra, kis virágtól a csillagokig és a mindenségig él benne valami tisztelete a monumentálisnak. Ezt a barokkot csapja meg benne s járja át a fölvilágosodás szele, egy Orczytól tanult vagy az övével közös humanizmus, amely illik jó szívéhez is, politikai elgondolásaihoz is. Zsarnokság és szabadság, háború és békesség, festett, hazug világ és közvetlen egyszerűség, szöges ellentétek jelentkeznek nála s mindig a fölvilágosodás fölfogása felé hajlik gondolkozásával. Műveltsége, nevelése, elképzelései még a barokk világból valók; ez benne Gyöngyösi. De egyénisége, gondolkodása, életszemlélete már a fölvilágosodásé — s ez benne az Orczyval való harmónia. Erkölcsi világa meg éppen távol áll a barokk gáláns fölfogásától.

A fölvilágosodás stílusáig, a rokokóig Barcsay nem jutott el: fogta, visszatartotta őt Gyöngyösi-imádata. De elindult feléjé azon az úton, amely Ovidiustól Horatiushoz vezet. A tiburi költőt sohasem említi, pedig sokszor közelebb áll hozzá, mint másához, elsősorban lelki alkatával. A „jelenvalókkal való élés“ gondolata, mely *A télnek közelgetése* c. költeményében nyilatkozik meg legszebben, egészen horatiusi. Épen ezért emlékeztet rá Berzsenyi hasonló verse is, valamint a *Fohászokadás* Barcsaynak arra a

⁸⁸ Magyar Irodalomtörténet. IV, 593.

⁸⁹ IK. 1916:137.

⁹¹ *Költ.* 34.

⁹²⁻⁹³ U. o. 106, 96.

gondolatára, hogy „valaki teremtett — az fog vigyázni rám“. Az étellel gazdálkodva kell élni. Bessenyeit hívja, mert eltelik az idő... Tibur sötét erdejét emlegeti... Az órák sebesen múlnak, legvigább napjaink elenyésznek... csupa horatiusi foszlány, amelyek még szaporodnának, ha Bécszet s az udvari életet gúnyoló verseivel Horatius sermóit vetnők össze. A *labuntur anni*, a *carpe diem* vagy a jeges tél leírása nem barokk motívumok. Nem az költeményeinek néha enyelgő játszisága, optimizmusa, főként eszmévilága sem. S bár a barokk liliomot, hyacinthust nála már a rózsza változtatja — nem jut el mindezekkel sem, mint mondtuk, a rokokóig. Elválasztja, visszatartja tőle a transcendenssel való törődése s elválasztja tőle egy negatívum: nem próbálkozott sohasem a rokokó jellemző műfajával, az énekelhető dallal. Dallamosság, énekelhetőség hiányzik a versformájából, épen azért költeményei nem lettek népszerűek.

Nagyon meglepő — Bessenyei korában — a természetérzéke. Az őszi tájkép, akár a víg szüret, akár a szél rohanása, a sötétes köd, a havas erdő, a sok virágával színes kert mintha mindig előtte volnának, mikor ír. A Sztrigy pisztrángos vize, a zuhogó Duna, tündéres völgyében a Maros, a szomszéd réteket öntöző tiszta forrás, általában: a mozgó víz — az Elbától az Oderáig — s maga a tenger a felkékben zajlanak, zúgnak. Fű, fa és virág s a földünket forgató csillagok, a sziklába ütköző sajka és az Etna kénköves lángja, egy kis pásztori kunyhó és a bűnös nagyváros cifrára festett élete változatosan villannak elméjében: rajzai mind elképzeléseinek költőiségét mutatják. A legjellemzőbbeknek tartjuk Orczyhoz írt e sorait:⁹³

*Hasonló szép elméd a magas fecskéhez,
Ki játszodva csapván vizeknek színéhez,
Onnét lövi magát csillagok székhöz
S úgy visz nedvességet szomszéd fészekéhez.
Igy te is megjárván e föld kerekességét,
Magadban szemléled világ csekélységét.*

Költői hangulatának pedig megragadó példája egy, Radvánszky Jánoshoz írt levele, amelyben — a kifejező udvariasságot nem nézve — mindössze ezt írja:⁹⁴

„Nap elenyészésével a fegyverzörgés megszűnt. Most a legszebb este vagyon. Egyenes zsinórra ültetett magános ösvényeken sétálok egyedül, csak a gyengén lengedező szellőt hallok némelykor, miképen mozgatja az árnyékos fáknak könnyű leveleit. Akkor gondolkodom, s érzem, hogy ők is élnek. Tovább megyek: ott egy magános jegenyefa alatt övig érő fűben gázolok; ugyanazon szellő majd felém hajtja, majd megint messze taszítja tőlem a jó illatú, barátságos fűveket. Körülöttem vagyon az egész természet, de épen az, ami után nyujtom kezemet, elfut alólla s elenyészik, mint az árnyék, vagy az a fűvek tetején játszó szellő. Ilyen érzékenységek között tűnök kedvelt képed előmben. Ó! most is itt van körülöttem. Szeretem ötöt, mert gyakran meglátogat, nyilván ő is kedvel engem. Kérlek, tudósíts, nem tűnik-e soha elődben a te hív barátodé.“

De sem az ilyen ihletett, költői hangulat, sem a színes elképzelés vagy az átfogó természetérzék nem avatná Barcsayt költővé, ha nem volna meg benne a kifejezés szépsége is. Ebben múlja fölül kortársait s Gyöngyösiig elődeit is. Ezért nevezték okkal „elegáns“ poétának. Választékos, finom ízlése a kifejezés egyszerűségében is gyöngédekké, melegekké varázsolja

⁹⁴ KisfTársévl. XXI, 277.

mondanivalóit. Jól tud játszani a „hang hódító műszerén“, nagy szókincese van és könnyedén válogatja ki belőle a hangulathoz találót, a gondolathoz illőt; különösen a jelzői szépek. A *havas* Dácia, a *mord* szél tavasz közepén, a *fagyos* fellegek észak havasain, a *hódító* szép szemek, a *szent* erkölcs, a *gyönyörű* nimfák mulató-háza, a zöld ággal *tetőzött* kalap, a *parlagon* szedett legszebb rózsa, a *habos* lapáttal vagdalt víz, az *érből* ordító mennykő, az estcsillag *ragyogó* képe, az *esős palástjával elillanó* ősz, a nyár *gyullasztó* heve, a helynek *szentsége*, a *kornyadozó* Bacchus olyan példák, amelyek ma már föl sem tűnnek, sőt néha kissé elkopottak: de annál frissebbek és elevenebbek Barcsay korában, aki mindezt úgy tudta és úgy mondta, hogy ez a stílus sohasem laposodik el, közvetlensége ellenére sohasem lesz prózaivá, mindig megmarad jelzőinek, hasonlatainak, metaforáinak ízléssel válogatott díszében. Tegyük hozzá még egy érdekes sajátosságát: verseinek in medias res-kezdését. Milyen modernül hat, mikor Ányoshoz írt egyik versét így kezdi: „Jól van, ültess jázmin s borostyánt rózsával“ — vagy Orczynek: „Bezzeg! láttam én is a rigó-sereget“..., Besenyeinek: „Ugyan György, mit művelsz...“ Ezzel a hangulati huszárvágással egyszerűben megfogja a mai olvasót is.

A maga szabta hármas kellék tehát csakugyan erénye verseinek. De ugyanúgy hibája, hogy a verselést, bár Gyöngyösitől tanulta, meggyőződéssel nem tartotta fontosnak. Az „egy vagy más láb“ nem „nyügözi“ verseit, mindig Zrinyi-sorokban ír és négyrímes versfogatait csak ritkán cseréli föl párosrímű kétsorossal. Épen ezért — ezt már Döbrentei is mondja, — nem ment a tautológiáktól és rímei gyakran rag-ismétlések. Nagy kár, hogy nem bukkant rá a dalformára, vagy ha elégetett szerelmes verseit mai formákra írta, az új formákat megint elhagyta. A költői levél műfajában viszont az úttörők közé sorolják. Császár Elemér hibájának tartja, hogy a gyors ütemben váltakozó képeket nem tudja s nem is szokta összekartozó egységbe fogni. Művésziileg úgy mindenesetre plasztikusabbak lennének költeményei; lélektanilag azonban természetesebb a megszokott egymásutánja: a maga lelkét öntötte költeményeibe, ahogyan a gondolatok, képek jöttek és száguldottak s ahogy jól esett neki — mert élt benne is valami (a fent közöl kis próza mutatja) — miként Amadéban. — a pillanat ihletettségének örömeiből. Amit írt, a maga és barátai kedvtelésének írta, de nem szánta az utókornak.

4.

Barcsay Ábrahámiban legtöbbször az egyéniségét becsülték, — ennek azonban eddig csak az úri vonásait, rokonszenves társadalmi és írói tulajdonságait élezték ki s közben igazi nagyságáról, amelyért kortársai valósággal föltekintettek rá, az utókor megfélekedzett. Nemcsak erős nemzeti érzületére gondolunk, hanem, ami erre épült, buzgó hazafias tevékenységére is, amelynek emlékezete elhalványodott.

Nagyon korán (1768?) hirdeti, hogy „Bécs pedig magában keresvén nagyságát — lassankint csorbítja magyar szabadságát!“ Döbrentei óta ismételten idézték híres sorait:

*Örömmel könnyei folyák el szememet,
Miódön virágozni látom nemzetemet,
Már eleget éltem!*

Ismeretes, hogy a békétől várta a kultúrát, „tudománynak szentelt éjtszakákat, szelidséget, s erkölccsel jóságot“, álmaiban ekkor „Pozsony nevededik, Buda roppant léssen,⁹⁵ magyar haza megnő, szent, szép lesz egészen“, nem kell a nemzet romlottságán keseregni, „szép század nyílik“ a magyarra.⁹⁶ Buda lesz a tudományok fáklyája, s a tudomány szüli a magyarnak szívében a jobb jövő reményét. A magyart szírének módjára kell csábítani rá és szép énekszóval kell a jóra vezetni.⁹⁷

Ez a jó azonban nemcsak a békekészen virágzó tudomány és kultúra, hanem — s ez Baresay másik eszménye — a szabadság is. Mert virágzás csak akkor következik, a tudományoknak csak akkor lehet áldozni, ha szabadság is van. „Szabadság! Szabadság! lelkem urasága!“ Mit ér a fényes jobbágyosság? Az ember olyan, mint a madár a kalitkában — a királyok kalitkában őriznek bennünket „s a maguk kedve szerint teszik szépekké a tollakat“. Csakhogy — egész optimizmusának ez az egyetlen sebezhető pontja — az emberi szabadság eljövételében nem bízik. Kultúra lesz itt, nálunk is, de szabadság? — küzdeni kell érte!

Egyéniségéhez tartozott — mint mondtuk, — hogy a csekélységekkel, kis dolgokkal nem törődött, kis részletek iránt nem is volt érzéke. Nem is elegyedett soha kisserű ügyekbe, nem tudott töprengeni azon, ami a nagy dolgokra nem tartozott. Talán a fejedelmi vér volt benne ilyen. De a kultúráért és a szabadságért dolgozni tudott. Az előbbit illetőleg elég már emlegetett könyvéhségére mutatnunk, az utóbbinál Saurau és Wallis megállapítását megismételnünk, hogy „nem tud közügyekkel nem foglalkozni“.

Politikai tevékenységének első nyoma a Szent Korona Bécsbe vitelének esztendejéből (1784-ből) való s szünet nélkül tart a Martinovics-összeesküvésig, amelytől azonban teljesen távol áll. A több mint egy évtizednyi idő két szakaszra oszlik. Első felében, kb. II. József haláláig — bár Erdélyre is van szeme — az egész nemzet ügyei érdeklik; de már a török háború s még inkább II. Lipót koronázása után egészen kisebbik hazájának szenteli magát. (Mindkét szakasz még sok kutatásra vár.) — 1784 körül már egyik szervezője a nemzeti ellenállásnak, Benső bizalmasa Széchényi Ferenc gróf, legfőbb reménye Forgách Miklós gróf, aki vármegyéje ellenállását hamar megszervezte; és bízik „falubélijében“, Bánffy György grófban,⁹⁸ a későbbi nagy gubernátorban, akivel abban is egyezik a véleményük, hogy semmire sem tartják Teleki Sámuel, a „bibliotecariust“. Baresay az egész országot szeretné megszervezni II. József elnyomó törekvései ellen.⁹⁹ Forgách Miklósban, Barkóczy Ferencben és Orczy Lászlóban látja a hivatott vezéreket, melléjük egy négy-öttagú főtanácsot

⁹⁵ E sor kétszer is *Költ.* 35. és 120.

⁹⁶ U. o. 121. l. — Érdekes, hogy a villámhárítón kívül már látja azt is, hogy „tűzi pára hajtja a terhes hajókat“.

⁹⁷ U. o. 67.

⁹⁸ Bánffy anyja Baresay Ágnes volt, aki bizonyára, a kor szokása szerint, a nehéz napokra hazament a szülői házba s így született Piskin Bánffy György gr.

⁹⁹ *TörtTár* 1904:543. kk.

állítana, amely a múlthoz és jelenhez képest viselne gondot a jövőre. „Éjféli már majd elmúlt és nemsokára fölvirrad fejünkre. Sok nemzetek reánk fognak tekinteni. Ébren legyetek!“ — írja Széchényinek. Németalföldre történt vezényeltetése őt magát elvonja az események irányításától, de Brüsszelből 1785 tavaszán is figyelmezteti barátját: „Evezetek immár, amint lehet: — szörnyű habok közt hánkodó hajónknak kormányja, úgy látszik, kezetekben vagyon: ójjátok, ha lehet, Hazánkat! — Az egymást követő szörnyű változások, melyek, mint hallom, Hazánkba történnek, félelmes bizonytalanságba hoznak sokszor. — Sietnek azonban a dolgok önnön céljok s végek felé...“ 1788-ban még mindig benne van a dolgok irányításában, „szükségképen“, barátainak unszolására, föl kell mennie Bécsbe, „ha az ott levőkkel találkozni akarok“. A szervezkedés részleteit s bennük Barcsay szerepét nem ösmerjük. A szereplők neveiből azonban azt sejtjük,¹⁰⁰ hogy a nemzeti ellenállásnak ez a mozgalma az akkor hazafias irányú szabadkőművesektől indult el: akkor épen erősen nemzeti érzésű főuraink s vezető politikusaink vitték a független magyar nemzeti állam gondolatát a szabadkőművességbe s ezért függetlenítette Draskovics gróf ezredes a magyar páholyokat a külföldi befolyástól. Barcsay szabadkőművességének csak futó nyomai vannak;¹⁰¹ tagságáról eddig adatot nem találtak; leginkább abból következtetünk rá, hogy épen politikai meghitt barátai, Bánffy György gr. és Pásztory Sándor, Széchényi Ferenc gr. és Forgách Miklós gr., Viczay Mihály gr. és Orczy László br., szabadkőművesek és a nemzeti ellenállásnak vezetői voltak.

A szájak azonban a történelem rendjén tovább vezetnek, ahhoz a kissé kalandos mozgalomhoz, amely a porosz jótállást és a weimári nagyherceg királyáválasztását tűzte ki célul.¹⁰² Barcsay ebben a tervben is benne volt, mint azt a kalandor Grossing irataiból tudjuk. Széchényi Ferencet magát is látják Berlinben, Beck Pállal, a terv egyik magyar kiküldöttjével, Barcsay csakúgy jóbarátságban él, mint ahogyan báró Hompesch („ein bekannter Freyheits-Schwärmer“, írja róla Pergen rendőrminiszter,¹⁰³) Barcsaynak nem ösmeretlen. (Mutatja egy ránk maradt verse.)¹⁰⁴ Bizonyos, hogy költőnk — egykor II. József kedveltje — a II. József ellen való minden megmozdulásnak cselekvő részese. Az 1790—91-iki országgyűléssel e mozgalmak levezetődnek. A nemzeti ellenállásnak egyik diadalmas mozzanata, hogy Széchényi és Forgách ismét szerephez s az udvar részéről megbecsüléshez jut. Barcsay nem kér részt ebből; de épen Széchényi hatóságos támogatásával lesz testőrezredes s a csapatszolgálatról mentesülve, minden gondját Erdélyre fordíthatja.

Az országgyűlés, amely Kolozsvárt is összeült immár, kötelességül szabta elébe, ami nélkül meg sem lehetett volna: politikai munkájának folytatását Erdélyben. A szabadságvágy, a felekezeti béke, a jobbágyok

¹⁰⁰ Marczali H., *Az 1790—91-iki országgyűlés*. Bp. 1907. I. különösen I, 287—95.

¹⁰¹ Grossing följelentése, Gragger alább id. m. 35. — Az erdélyi titkos jelentések, hogy Barcsayval fehérsapkás szabadkőművesek találkoznak éjjel. Mályusz, i. m. 792. — végül a lefoglalt iratok közt szabadkőműves énekek. IK. 1935:297.

¹⁰² Gragger *Preussen, Weimar und die ung. Königskrone*. Berlin, 1923.

¹⁰³ U. o. 19.

¹⁰⁴ EM. 1911:267. és *Költ.* 47.

sorsának enyhítése a megsíratott Orczy Lőrincsel való barátsága óta elemei voltak gondolkodásának. Erdélyben most tárgyyszerűbb és közvetlenebb teendők merültek föl. Az országgyűlésen megindult az élet, a közéletben a vérkeringés, a legfőbb vezetés a régi jóbarát és atyafi, Bánffy György kezében van s a nemzeti ellenzék élén Wesselényi Miklóssal találkozik össze. Erdély szabadsága s az unió az új, szent cél, amelyért küzdenek. Számba vesz minden embert, mindenkiről gondosan alkot véleményyt, s szívvel csatlakozik a partiumból, Szatmárból jövő tervekhez: vármegyei katonaságot kell alkotni, felsőbb jóváhagyással, a „király és haza“ oltalmára. Az országgyűlésnek sarkára kell állnia, a két haza boldogságát meg kell teremteni. Minderről — miként a magyar országgyűlések előtt — összejöveteleken, titkos megbeszéléseken tárgyalnak, előkészítik a kolozsvári országgyűlésen való tárgyalásokat. A diéta ellenzékének e tárgyalásairól is bizalmas jelentések mennek Bécsbe. Az unió gondolatát, mesteri sakkhúzással, maga az udvar vetette föl. Barcsay már 1791. március 5-én — kéthónapos házasságkorában — ott van Kolozsvárt s boldogan ujságotolja feleségének: „tegnapi session a Magyarországgal való egyesülés mind a három nemzetnek egyenlő akaratjával elvégeztetett. Ebben ugyan meg fog csendülni némelyeknek a füle Bécsben, mert ez ott váratlan újság leszén“.¹⁰⁵ Hogy földoboghatott a szíve, mikor augusztusban meg a felesége írja meg neki: „Azt mondja Türy, hogy az ország azt végezte, hogy jobbágy ne legyen.“¹⁰⁶ Esményei mintha mind teljesednének...

Korai öröm volt. Az országgyűlés újra rendezte a vármegyék jogait, a törvényhozást, a guberniumot — mindent az egykor Bethlen Miklósban fogant leopoldi diploma szellemében — s igyekezett különösen a vármegyéket erősíteni a Jozefin-korszak tanulságául. Nem Barcsayn és az arisztokrata ellenzéken mult, hogy ezentúl a sérelmi politika maradt előtérben új, nagy horderejű törvények alkotása helyett. A francia forradalom elfajulása magára az ellenzékre is visszahatott. Minden döntést nagy tanácskozások előztek meg s harcok a kormánnyal. Az országgyűlés színvonala alább szállt és Kemény Zsigmond szerint tagjai „posvány és lép közé jutottak“. Barcsay pedig, akinek további szerepéről, a leveleibe foglalt kis részletek megvilágításáról talán Wesselényi naplója tudna egyetmást mondani, eszményi lelkesedéséért és önzetlen hazaszeretetéért meghurcoltatásával szenvedett meg. De kortársai között legalább népszerű lett tevékenységéért: meglátták benne a nagyembert, — akiről Kazinczy nemzeti és külön Erdélyi vonatkozásban jogosan mondhatta, hogy „a múzsák koszorúja nélkül is számot tarthat a halhatatlanságra“.

Születésének kétszázadik évfordulóján e szerény vázlatban összefoglaltuk azt, amit Barcsay Ábrahámról tudunk s megjelöltük azt, amit még nem tudunk. Fontos volna az ismeretlen részletek földerítése, Barcsay hű képének megalkotása. Mindenben rokonszenves egyénisége kedvessé teszi a vele foglalatosságot. De van ennél mélyebb ok is, amely ösztönzőleg kell hasson: Erdély tartozik vele egy nagy fiának.

Gálos Rezső

¹⁰⁵—⁶ IK. 1893:470, 479.

¹⁰⁷ U. o. 479.